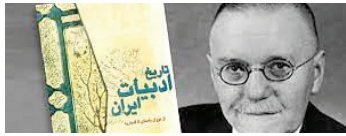

ایرانشناسی و ادبیات پارسی در چک و اسلواکی

بخش پنجم

سمر پور محسن

متن میسر نبوده است. در ترجمه انگلیسی کتاب، که نه سال بعد منتشر شده، تعداد منابع و مأخذ از آن هم بیش تر است (در متن انگلیسی، قسمت‌های زیادی را در نیمه دوم کتاب، مخصوصاً در بخش ادبیات تاجیکی، بسط داده‌اند؛ ولی، در نیمه اول کتاب، که این ترجمه شامل آن است، فقط در پنج مورد قسمت‌هایی اضافه شده است. مترجم این قسمت‌ها را نادیده نگرفته به ترجمه آن نیز مبادرت و برای مشخص ساختن آن از متن آلمانی در هر مورد به آن اشاره کرده است. از این گذشته نیز از متن انگلیسی زیاد استفاده شده است. جای به جای، اختلافات کوچکی در این دو متن وجود دارد که، با آن که حائز اهمیت نیست، تا آن جا که مشاهده شده، اشاره‌های بدان به عمل آمده است، چنانکه می‌توان اطمینان داد که این ترجمه، صرف نظر از فهرست منابع و مأخذ، با متن انگلیسی اختلافی ندارد).

مهم‌ترین نکته‌ای که این اثر را میان نظایر خود ممتاز می‌سازد آن است که مؤلف، برخلاف روش معمول، تنها به ذکر نام و شرح حال شاعران و نویسندگان و بر شمردن آثار آنان اکتفا نکرده؛ بلکه، بر اساس یک شیوه خاص تاریخ‌نویسی، مقدم بر همه چیز، علل و موجبات حوادث و عواملی را که منجر به وقوع این حوادث گشته بیان می‌کند و به بررسی شکوفایی یا انحطاط یک نوع ادبی و، به طور کلی، شعر و ادب و بر آمدن شاعران و نحوه سرآمدگی آنان می‌پردازد و در هر مورد دلایل را دقیقاً ذکر می‌کند، منشأ تمامی این عوامل را طبعاً در اوضاع اجتماعی و اقتصادی و سیاسی هر دوره می‌جوید و ظاهراً مقصودش از این که در ابتدای پیش‌گفتار می‌گوید: «راه‌های تازه‌ای» نیز رفته اتخاذ همین روش است. البته، داور در باره صحت و سقم این نظریات و استدلال‌ات و استنتاجات با صاحب نظران خواهد بود. قدر مسلم آن است که مؤلف، به سائقه رژیم حکومت کشور و جهان بینی خویش، اغلب مسائل راه، مخصوصاً در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی، از دیدگاه سوسیالیسم تجزیه و تحلیل می‌کند، حتی المقدور، به همه چیز رنگ سیاسی می‌دهد. به همین علت است که در یاد قبول نظریات وی مستلزم دقت و ژرف بینی خاصی است. مؤلف درباره اسلام منصفانه قضاوت نمی‌کند و به هر مناسبتی که دست دهد، به تعریض یا تصریح، بدان می‌تازد و نیز، اصرار دارد که شاعران را به بی‌دینی منسوب کند. در مورد حافظ می‌گوید:

«شکی نیست که قدما حافظ را، به رغم همه استعارات عرفانی، به حق، به کفر منسوب داشته‌اند». از آن گذشته، او را تلویحاً داخل معرفی می‌کند و می‌گوید: «چنانچه ممدوح رغبتی نشان بدهد، وی می‌کوشد که از همین راه بدو تقرب جوید». «حسن ظن» مؤلف نسبت به مسلمانان تا بدان پایه است که «زاهد» را، به طور کلی، ریاکار و منافق می‌داند؛ چنانکه در ترجمه رند و زاهد، عنوان کتاب محمد بن سلیمان فضولی، به جای زاهد در متن آلمانی و در متن انگلیسی گذارده شده است. لکن، گاهی، خود انصاف می‌دهد و به یک طرفه بودن بعضی قضاوت‌ها اعتراف می‌کند، چنانکه، فی‌المثل، در بخش «عارفان بزرگ»، در یک مورد، می‌گوید «این داور غیر منصفانه و اروپایی است».

لااقل اشاره‌های بدان نشده باشد؛ هر چند که این اشارات، در بسیاری موارد، فقط برای خوانندگانی مفهوم است که خود قبلاً از کم و کیف موضوع اطلاع داشته باشند. خصیصه دیگر این کتاب احاطه حیرت‌انگیز مؤلف آن، نه تنها بر ادبیات ایران - که تخصص اصلی او است - بلکه به طور کلی بر ادبیات جهان متمدن و بالاخص کشورهای غربی است: در تمام مواردی که میسر بوده همراه با ذکر یک اثر فارسی یا یک شاعر ایرانی که ویژگی شایان توجهی داشته نظیره آن اثر یاقرینه آن شاعر را در یکی از کشورهای اروپایی نام برده و گاهی، به مقایسه آن دو پرداخته است - مقایسه‌ای که بسیار جالب و از لحاظ توسعه معلومات عمومی، مخصوصاً در زمینه ادبیات تطبیقی، شایان توجه است (و از این نیز فراتر رفته در یکی دو مورد که یک اثر مهم فارسی - شاهنامه - نظیره‌ای در غرب ندارد و یا، برعکس، ادبیات ایران فاقد قرینه‌ای مهم غربی - فی‌المثل کنور گیکا یا ژورژیک - است به آن اشاره کرده است). و به حکم همین روش، غالباً، بر آثار فارسی نام‌های نظیره‌های غربی آن را

اطلاق کرده است. از طرفی، چون مؤلف این کتاب را در درجه اول برای اهل دیار و قاره خود نگاشته، به حق، بر این فرض بوده است که خوانندگان آن با این اسامی آشنایی دارند؛ ولی، طبیعی است که غالب خوانندگان ایرانی تنها از نام این آثار یا شاعران - که بعضاً چندان نام‌آور هم نیستند - بهره‌ای بر نمی‌گیرند. از آن گذشته، به طور کلی، این کتاب مبتنی بر مقداری اطلاعات ادبی و اصطلاحات خاص نقد الشعر غربی است که، مخصوصاً برای آن دسته از ایرانیان که با ادبیات غرب آشنایی زیادی ندارند، چندان مفهوم نیست. ترجمه پاره‌ای از این اصطلاحات خاص ادبیات غرب، خود، یکی از اشکالات مترجم بود. در تمام مواردی که ضروری به نظر رسیده، تا آن جا که امکانات مترجم و صفحات کتاب اجازه می‌داده، به مختصر توضیحاتی مبادرت شده است.

نکته دیگری که بر این اثر کتاب می‌افزاید آن است که مؤلف آن را به صورت جنگی از چکیده عقاید و نظریات خاورشناسان نامی شرق و غرب در آورده است تا بدان جا که، در پاره‌ای موارد، به ظاهر، فقط تقاطعی از آثار دیگران می‌نماید و حال آن که مطلقاً چنین نیست و تقریباً، در همه جا، اظهار نظر مؤلف چاشنی این خوان رنگین است. کثرت منابع و مأخذی که به دست داده، و اقامه حیرت‌انگیز است و به اقراب احتمال، همگی این آثار مطالعه شده؛ هر چند که اشاره به همه آن‌ها در

و خط سیر این جنبش مؤثر بود بپردازد. او تا کار در این کتاب یک بار دیگر به جنبه‌های اجتماعی نهضت مزدک اشاره می‌کند. او در این کتاب عنوان کرده تنها موردی که نمی‌تواند ثابت کند این است که مزدک یک موبد بوده یا نه؟ و معتقد است که نباید هر چه ابوریحان بیرونی گزارش داده را پذیرفت و عقیده دارد که عنوان موبدان موبد برای مزدک غیر معقول است. او همچنین در این کتاب معتقد است که علت آنکه در متون باقی مانده از قرن ششم میلادی نامی از مزدک برده نشده، به علت آن است که خسرو و انوشیروان پادشاهی زیرک بود و به سنت تاریخ آگاهی داشته و در نتیجه کوشش‌های او نام مزدک از تمامی اسناد پاک شده از جمله در کتاب خدای نامه که در زمان او تألیف شده نامی از مزدک برده نشده است.

آثار او تا کار کلیما: یک دستور زبان عبری سال ۱۹۵۶م / تاریخچه جنبش مزدکیان سال ۱۹۵۷م / زمان و زندگی مانی سال ۱۹۶۲ / کمک و همکاری به یان ریپاک در نوشتن کتاب تاریخ ادبیات ایران و تاجیک / زرتشت چاپ پراگ سال

۱۹۶۴م / تاریخچه مکتب مزدک سال ۱۹۷۷م / شکوه و سقوط ایران باستان چاپ پراگ سال ۱۹۷۷م / و بیش از ۲۰۰ مقاله ...

در باره تاریخ ادبیات ایران اثر یان ریپاک، اتاکار کلیما و ترجمه پارسی آن
تاریخ ادبیات ایران از دوران باستان تا قاجار به اثر یان ریپاک که به ترجمه عیسی شهبابی به زبان فارسی در آمده است. یکی از ارزنده ترین آثاری است که در مغرب زمین، در زمینه تاریخ ادبیات ایران، نگارش یافته است. در اینجا چند نکته درباره شیوه نگارش و نگرش، و نیز گزارش محتوا و موضوعات کتاب می‌آورم:

پس از مقدمه مترجم و پیش‌گفتار، کتاب در دو بخش ادامه پیدا می‌کند، بخش اول تحت عنوان «اوستا سنگ‌نبشته‌های ایران باستان ادبیات فارسی میانه» که شامل چهار فصل می‌باشد و بخش دوم کتاب تحت عنوان «تاریخ ادبیات فارسی دری تا آغاز سده بیستم» شامل ۱۲ فصل می‌باشد.

کتاب، میان نظایر خود، از جهاتی چند که ذیلاً به اختصار بدان اشاره می‌شود، ممتاز است: نخست آن که، با وجود کوششی که در محدود نگه داشتن صفحات کتاب رفته کم‌تر نکته مهمی را می‌توان یافت که

بحث هفته‌های قبل درباره ایران شناسی در چک و اسلواکی بود که با یاد و تصویر مرحوم پروفیسور یژی بچکا و یان ریپاک و استاد و دلف ماتسوخ و مقدماتی در باره آن پژوهشگران نامدار آغاز کردیم. این بحث البته ادامه خواهد یافت و در این بخش اضافات آشنایی با یان ریپاک و اتاکار کلیما و سپس گفتگو با دکتر محمود عبادیان و یژی بچکا را تقدیم خواهیم کرد.

درباره کلیما و اهمیت آثارش
اوتاکار (یا اوتاکار) کلیما (Otakar Klima) شرق شناس چکسلواکی بود که در نگارش کتاب تاریخ ادبیات فارسی و تاجیکی بار بیجا همکار بود. بخش ایران بیش از اسلام این کتاب را اوتاکار نوشته است.

شهرت او به علت کتاب‌های است که درباره مانی و مزدک نوشته است. در اینجا پیش از آن که به تاریخ ادبیات بپردازم، معرفی کوتاهی از او و فهرست آثارش را می‌آورم. البته در دوران زندگی و فعالیت پژوهشی وی نیز دو کشور چک و اسلواکی، به ضمانت و فشار اتحاد جماهیر شوروی، همچنان یک کشور بود و چکسلواکی نامیده می‌شد.

اوتاکار کلیما متولد سال ۱۹۰۸ میلادی در پراگ و مدیر بخش شرقی آکادمی علوم چکسلواکی بود. وی در پژوهش و تحصیل علاقه مند به زبان‌های ایران باستان، مذهب و تاریخ ایران باستان بود. او پس از ۸۰ سال زندگی و نگارش کتابهای متعدد و مقالات پر شمار، در سال ۱۹۷۳ از دانشگاه بازنشسته شد و در سال ۱۹۸۸ در پراگ درگذشت.

تاریخنگاری آیین مانی و جنبش مزدکیان:
عمده شهرت او تا کار در ایران به علت نوشتن دو کتاب تاریخچه جنبش مزدکیان و تاریخچه مکتب مزدک بوده است. کلیما در سال ۱۹۵۷م کتاب مزدک را منتشر کرد که در ایران با عنوان «تاریخچه جنبش مزدکیان» انتشار یافت. او در این کتاب آیین مزدک را جنبشی اجتماعی معرفی کرده که دارای زمینه‌های مذهبی بوده است و در عین حال او مزدک را یک صلح اجتماعی معرفی می‌کند.

میدانیم که مورخان کمونیست، مزدک را یک نمونه در خشان سوسیالیسم در عهد باستان تلقی می‌کردند و مساوات‌گرایی او در اعتقادات و قبول عامه و شورش اجتماعی را در جنبش مزدکی، تأییدی بر ایده‌های سوسیالیستی و برابری خواهی معرفی می‌کردند. به هر حال، مساوات در بهره‌مندی از زمان و مصادره اموال ثروتمندان، بخش جدایی‌ناپذیر خیزش یا انقلاب بولشویکی و کمونیستی بود که از روسیه تاجیک و کوبا و آلبانی و ویتنام را در نور دید. هر چند که در بهار پراگ بدنام شد و به شیوه دیگری مردم را در روی حکومت و سیستم پرولتاریایی یافت!

در سال ۱۹۷۷م بیست سال پس از چاپ کتاب تاریخچه جنبش مزدکیان، اوتاکار کتاب دیگرش را که در ایران با عنوان تاریخچه مکتب مزدک انتشار یافت، منتشر می‌کند. او عنوان می‌کند که در این کتاب از آثار محققان برجسته از جمله نولدکه و کریستنسن استفاده کرده و نظرات آنان را پذیرفته است اما خود را موظف می‌داند که به بازسازی و تجزیه و تحلیل روابط اقتصادی اجتماعی که در پیدایش

